

QOLOQ MAMLAKATLARNI INQIROZDAN CHIQISH VA RIVOJLANISHNING ZARURIY YO‘LLARI

Do‘stov Lochinbek Farxod o‘g‘li

Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti

Iqtisodiyot fakultati, Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha), 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shodiyeva Gulnora Mardiyevna

Bir tomondan tinchlik va barqarorlik, ikkinchi tomondan ijtimoiy va iqtisodiy o‘rish o‘rtasidagi bog‘liqlik dialektikdir. Tinchlik, qashshoqlik va qoloqlik bir mintaqada aralashib keta olmaydi.

Qirol Husayn

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy ishda rivojlanmagan mamlakatni iqtisodiyotini rivojlantirishda, eng avvalo jamiyatning iqtisodiy hayotida yuz beruvchi barcha hodisalar va ularning o‘zaro uzviy dialektik, induktiv va deduktiv usullar orqali iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishni va ularga mos fikr, nazariyalarni oddiyroq usullar bilan tushuntirib berishga harakat qilingan va yangi iqtisodiy kombinatsiyalar orqali Fokus Strategiyasi nazariyasi ilgari surilgan, shunga asosan qoloq mamlakat qaysi rivojlanish yo‘lini tanlashi nazariya orqali asoslanib berilgan.

Kalit so‘zlar: *Iqtisodiy qoloqlik, salbiy korellatsiya, Leontyev Paradoksi, inson omili, neyroiqtisodiyot, scrabble o‘yini, innovatsion iqtisodiyot, fokus strategiyasi.*

АННОТАЦИЯ

В этой научной работе при развитии экономики неразвитой страны, прежде всего, делается попытка проанализировать все события экономической жизни общества и их взаимосвязанные диалектические, индуктивные и дедуктивные методы и объяснить соответствующие идеи. Теория стратегии фокусировки была выдвинута посредством комбинаций, на основе которых отсталая страна выбирает путь развития на основе теории.

Ключевые слова: *Экономическая отсталость, отрицательная корреляция, парадокс Леонтьева, человеческий фактор, нейроэкономика, скрабл-игра, инновационная экономика, стратегия фокуса.*

ABSTRACT

In this scientific work, in the development of the economy of an underdeveloped country, first of all, an attempt is made to analyze all the events in the economic life

of society and their interrelated dialectical, inductive and deductive methods and to explain the corresponding ideas and theories in simpler ways. The theory of Focus Strategy has been put forward through combinations, based on which the backward country chooses the path of development based on the theory.

Keywords: *Economic backwardness, negative correlation, Leontyev's paradox, the human factor, neuroeconomics, scrabble game, innovative economy, focus strategy.*

KIRISH

Bugungi kunda dunyoda globallashuv jarayoni ketayotgan bir vaqtda, mamlakatlar o'zining iqtisodiy-siyosiy pozitsiyalarini yaxshilash uchun misli ko'rinmaydigan sovuq urushlar jarayonidadir. Shunday ekan, ayrim mamlakatlar qashshoqlashib, qoloq mamlakatlar safiga kirib boraveradi. Qoloqlik – aslida bu ma'lum jamiyat yoki mamlakat tomonidan ilm-fan va texnologik jihatdan rivojlangan, sanoatlashgan jamiyatlarga nisbatan an'anaviy jamiyatlar kabi ilg'or rivojlanishning qandaydir moddiy-madaniy me'yorlariga erisha olmasligidir. Ma'lum bir davrlar o'tib, ilm-fanning rivojlanishi va moddiy ustunlikka katta e'tibor berila boshlandi. Bu esa, iqtisodiyotda "Qoloqlik" atamasini "Iqtisodiy qoloqlik" atamasiga o'zgarib boshladi. Bu atama tez-tez "iqtisodiy rivojlanmaganlik" so'zining sinonimi sifatida ishlatildi va buni iqtisodiyot nazariyasida birinchi marta 1850-yillarda Jon Styuart Mill tomonidan ishlatilgan. Ammo 1950 yildan boshlab rivojlanish jarayonining xususiyatlari ma'lum bir mamlakat erishgan rivojlanish darajasida ko'rinadigan "nisbiy iqtisodiy qoloqlik" tushunchasini Aleksandr Gerschenkron tomonidan ilgari surilgan g'oyalar bilan bog'liqdur. Gerschenkron o'z faoliyati davomidagi unga ulkan muoffaqiyat keltirgan hamda Yevropa iqtisodiyoti tarixida muhim ahamiyat kasb etgan "**Tarixiy istiqbolda iqtisodiy qoloqlik**" inshosini yozdi. Unda u iqtisodiy rivojlanishning chiziqli bosqichlari nazariyasini ilgari surdi¹. Bunda, Gerschenkronning tahlili uning antimarksga qarshi ekanligini bildirib qo'ydi. Gerschenkron effekti mamlakatlarni solishtirish uchun mos narx tuzilishi yoki mos yozuvlar hajmi strukturasidan foydalanadigan agregatsiya usullari bilan yuzaga kelishi mumkin. Bozordagi e'lon qilingan narxlar tuzilmasidan foydalanadigan usullar uchun mamlakatning yalpi ichki mahsulot ulushi (ya'ni solishtirilayotgan mamlakatlar guruhi bo'yicha jami) ko'tariladi, chunki mos yozuvlar narxlari tuzilmasi uning o'ziga xos narx tuzilmasi uchun kamroq xarakterlidir. E'lon qilingan hajm strukturasidan foydalanadigan usullarda

¹ Alexander Gerschenkron https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Gerschenkron#cite_note-Fishlow-1

mamlakatning umumiy YaIMdagi ulushi pasayadi, chunki mos yozuvlar hajmi strukturasi o'zining hajm tuzilmasi uchun kamroq xarakterlidir. Gerschenkron² effekti salbiy korellatsiya usuli natijasi tufayli yuzaga keladigan narxlar va hajmlar o'rtasidagi bog'lanishdir, hamda boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, iste'molchilar o'z xarajatlarini nisbatan arzon mahsulotlarga o'tkazishlari sababli nisbiy narxlarning o'zgarishiga javoban xarajatlar sxemasi o'zgaradi. Ya'ni bu effekt orqali insoniyat o'zining farovon turmush tarzini ta'minlash bilan bog'liq asosiy vazifasi – ishlab chiqarish samaradorligini oshirish muammosini hal qilish uchun harakat qilishidir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Dunyo miqyosida aholi sonining ko'payishi, shu bilan birga parallel ravishda ehtiyojlarning o'sib borishi va resurslarning cheklanganligi bunday muammolarni yanada murakkablashtirmoqda. Aslida, qoloq mamlakatlar o'z-o'zidan qoloq yoki rivojlanmagan davlatlar qatoriga qo'shib qolmaydi, turli xil tarixiy, geografik va iqtisodiy-siyosiy omillar ta'sir o'ykazadi, yoki mamlakat o'z potentsiyalidan yetarlicha foydalana olmaydi. Shunday ekan, har qanday milliy iqtisodiyot siklik rivojlanadi va siklik barcha fazaviy davrlarni bosib o'tadi. Har bir rivojlanmagan mamlakatni iqtisodiyotini rivojlantirishda, eng avvalo jamiyatning iqtisodiy hayotida yuz beruvchi barcha hodisalar va jarayonlarning o'zaro uzviy dialektik, induktiv va diduktiv usullar orqali iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish hamda o'rganish muhimdur³. Ya'ni, mamlakatda

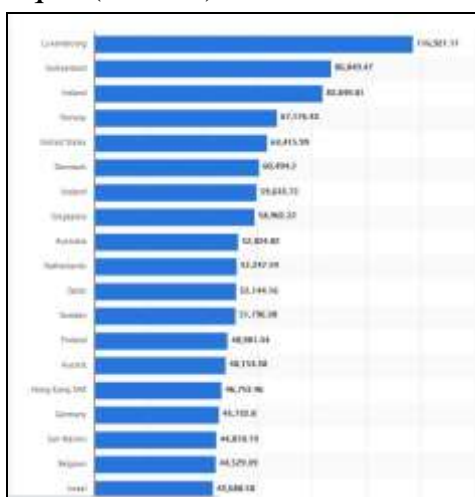
- *Aholi turmush darajasi, inson salohiyati va ijtimoiy holati*
- *Tarixiy omillari (milliy mentalitet, ma'daniyat, an'analar, din va qadriyatlari)*
- *Geografik o'rni (hududiy joylashuvi, tabiiy resurslari, iqlimi va tabiiy ofatlarning iqtisodiyotiga zarari)*
- *Ijtimoiy-iqtisodiy omillari (iqtisodiy ochiqlik, mehnat bozori va mulkchilik shakllari)*
- *Ichki va tashqi siyosiy jarayonlari*
- *Xalqaro iqtisodiy aloqalari*

Tarmoqlarning uzviy bog'liqligi ulkan bir jarayonni samaradorlik tomon yetaklaydi, aksincha u yerdagi tarmoqlarning tarqoqligi hamda bir omilning ikkinchi omilga ta'sir etmasligi mamlakatni tanazzulga yetaklaydi. Demak, har bir mamlakat iqtisodiy jarayonlarga kirishar ekan, yuqoridagi barcha munosabatlarga e'tibor beradi.

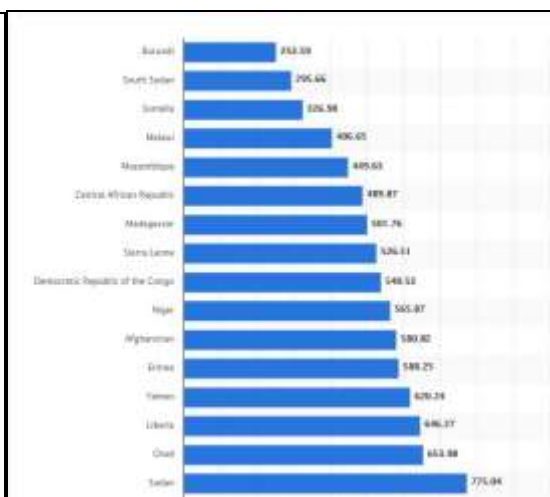
² https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Gerschenkron

³ M.M.Muhammadiyev "Iqtisodiyot nazariyasi" darslik Toshkent-2018

Unda qanday bir omil mamlakatning iqtisodiy rivojlanishga ta'sir o'tkazmoqda? Iqtisodiy o'sishni va rivojlanayotgan mamlakatning taraqqiyotini o'lchashda ko'pincha real yalpi ichki mahsulot (YaIM) bilan o'lchanadi. YaIM - bu ma'lum bir davrda mamlakat chegaralarida ishlab chiqarilgan barcha tovar va xizmatlarning umumiy pul qiymati. YaIM mamlakatning umumiy iqtisodiy sog'lig'i haqida qisqacha ma'lumot beradi. Real YaIM inflyatsiyaga moslashtirilganligini bildiradi. Iqtisodiyotni rivojlantirish oldingi davrga qaraganda ko'proq mahsulot ishlab chiqarish va ko'proq xizmatlar ko'rsatishni anglatadi. Buning uchun nafaqat tovarlar sonini, balki ularning qiymatini ham hisobga olish kerak. Masalan, smartfon futboldan qimmatroq. Bundan tashqari, hamma ham ma'lum tovarlarga boshqalari kabi bir xil qiymatga ega emas. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, agarda mamlakatning rivojlanishi uning YaIM bilan baho beriladigan bo'lsa, rivojlangan mamlakat sifatida Lyuksemburgning YaIM aholi jon boshiga (116,921.11\$ AQSH dollari)da tashkil etmoqda.(1-rasm) Bu esa eng rivojlangan mamlakat AQSH (63,425.99\$)ni, Xitoy(46,753.46\$)ni va Yaponiya(,753.46\$)ni mamlakatlarini ortda qoldirdi. Eng qizig'i YaIM aholi jon boshiga eng kam mamlakat sifatida Burundi (253.59\$ AQSH dollari)ni tashkil etmoqda. Statistika natija shuni ko'rsatadiki, Lyuksemburg iqtisodiy rivojlanishi Burundi iqtisodiyotidan 461 barobar intensiv yoki yuqori natija bermoqda.(2-rasm)

1-rasm.

2-rasm.

Shuning uchun ham nazariyada turli tovarlar va ishlab chiqarish omillariga nisbatan statistik massivlar yordamida empirik hisoblashlar mamlakatning ba'zi bir tarmoqlarini yuqori tafovutlar orqali chetlab o'tmoqda. Ya'ni nazariyaning amalda bajarilmasligi muammo bo'lib qolmoqda. Masalan; 1953-yilda eng rivojlangan mamlakat bo'lgan AQSHning iqtisodiy ahvolini hamda Xeksher-Olin-Samuel'son nazariyalarini rad etgan amalda uning natijasi bajarilmasligini amerikalik olim

Vasiliy Leontyev tomonidan Leontyev Paradoksi orqali (ya'ni, ishlab chiqarish omillarining amalda bajarilmasligi-mehnat serob mamlakatning kapital sig'imi, kapital serob mamlakatning mehnat sig'imi tovarlarni eksport qilishi)ni isbotladi⁴. Iqtisodiy o'sishni iqtisodiyotning tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish qobiliyatining oshishi sifatida aniqlash mumkin. Mamlakat uchun kelishilgan ideal o'sish sur'ati yoki unga erishishning eng yaxshi usuli yo'q.

Iqtisodiy o'sish omillari: Turli iqtisodchilar va manbalar iqtisodiy o'sishga nima sabab bo'layotgani haqida turlicha fikrlarga ega. Quyidagi bir nechta tushuntirishlar mavjud. Eng rivojlangan mamlakat sifatida AQSH iqtisodiy o'sishni oladigan bo'lsak unda rag'batlantirish uchun qo'llagan bir qancha o'lchovlar quyidagilar⁵:

- Iste'mol xarajatlari
- Biznes sarmoyasi
- Soliq imtiyozlari
- Deregulyatsiya (sanoat yoki biznesga yuklangan qoidalarni yumshatish uchun)
- Infratuzilma xarajatlarini ko'paytirish (infratuzilmani quruvchilar uchun ish o'rinlarini yaratadi va korxonalarining samarali ishlashini ta'minlash orqali hosildorlikni oshiradi)

Iqtisodiy o'sishga erishishning yana bir usuli - ishlab chiqarishning to'rtta omilining sifati va miqdorini oshirishdir. Ishlab chiqarish omillari - bu iqtisodiyotda tovar va xizmatlar yaratishda foydalaniladigan resurslar. Bu omillar:

- Yer
- Mehnat
- Kapital
- Tadbirkorlik salohiyati(bu omil juda muhim, chunki tadbirkorga barcha omil bilan yetarli bo'lsa ham agarda salohiyat bo'lmasa samaradorlik tushib ketishi mumkin).

Bundan tashqari, Qoloq mamlakatlarning ayni globallashtirish davridagi eng muhim quyidagi to'rtta usul iqtisodiy o'sishga olib kelishi mumkin:

- Jismoniy kapital miqdorini oshiring
- Texnologik yaxshilanishlarni amalga oshiring
- Ishchi kuchini oshiring
- Inson kapitalini oshirish (ishchi kuchining malakasini oshirish)

⁴ N.S.Ismailova "Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar" darslik Toshkent "Noshir" nashriyoti 2019. - 320-bet

⁵ Horst Siebert "The World Economy" ISBN 9780203815359 Published April 27, 2018 by Routledge 2nd Edition

Iqtisodiyotning rivojlannishiga kerakli bilim va ko'nikmalarni amalga oshirmasdan turib korxonalar ham, jamiyat ham rivojlangan iqtisodiyotni hamda moddiy ne'matlar, aholining turmush tarzini yaxshilashga qaratilishini talab qila olmaydi. "Jahon tiklanish va taraqqiyot bankining 192 mamlakatda o'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, ayni damdagi iqtisodiy o'sishni 12 foizini jismoniy kapital (ishlab chiqarish vositalari, infratuzilma va boshqalar), 16 foizini tabiiy resurslar va qolgan 72 foizini inson omili (ya'ni bilim va malaka darajalari)"⁶, (3-rasm).

3-rasm. Jahon mamalakatlarida iqtisodiy o'sishni ta'minlashga inson omilining salmog'i (umumiy ko'rsatkichga nisbatan foiz xisobida).

Tadqiqotlar hamda tahlillarga qaraydigan bo'lsak, Men ko'tarmoqchi bo'lgan birinchi masala shundan iboratki, qoloq mamlakatlarning hozirgi holatida ta'lim bilan bog'liq bo'lgan innovatsion sanoat va qishloq xo'jaligiga ustuvor ahamiyat berilishi kerak. Rivojlanmagan mamlakatlardagi ziyolilar asosan sanoatlashtirishga umid bog'laydilar va barcha imkoniyatni malakasiz yoki salohiyatsiz mehnat bozoridagi ishchilardan sanoatlashtirishga qaratadilar. Aholining yer nisbati yuqori bo'lgan mamlakatlarda bunga ehtiyoj ayniqsa dolzarbdir⁷. Aholisi asr boshiga qadar ikki baravar ko'payadigan Hindiston kabi davlat, agar ishchi kuchining juda yuqori ulushi bo'lmasa, uzoq muddatda o'z ommasining juda past turmush darajasini oshirishga yoki hatto hozirgi darajasini saqlab qolishga umid qila olmaydi va sanoatda ishlaydi. Bu Hindiston qishloq xo'jaligida erishilgan yutuqlardan qat'iy nazar, to'g'ri. Umuman olganda, ayni damda rivojlanmagan mamlakatlarning ilg'or ilmiy-texnik taraqqiyotining sanoatlashuvizsiz boy va kambag'al mamlakatlar o'rtasidagi doimiy ravishda kengayib borayotgan daromadlar tafovutining bir asr davomida bo'lgani kabi o'sishda davom etishining oldini olish mumkin emas. Qishloq xo'jaligi qishloq joylarda yashaydigan dunyodagi kambag'allarning 70 foizini asosiy daromad va ish bilan ta'minlaydi. Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining narxi va mavjudligi, shuningdek, shahar kambag'allari uchun oziq-ovqat va asosiy

⁶ "Jahon tiklanish va taraqqiyot banki"ning 2020yil Jahon mamalakatlarida iqtisodiy o'sishni ta'minlashga inson omilining salmog'i statistikasi.

⁷ Shodiyev R.X. Jahon iqtisodiyoti. T.: G'ofur G'ulom, 2005

mahsulotlarni sotib olish imkoniyatlarini keskin shakllantiradi. Fermerlarni kamsituvchi va qishloq xo‘jaligi narxlarini pasaytirish orqali arzon shahar oziq-ovqatlarini yaratishga intiladigan siyosat, ayniqsa, kambag‘allarning asosiy qismi qishloqda bo‘lgan joylarda qashshoqlikning oshishiga olib kelishi mumkin. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari narxlarining pastligi qishloq aholisi daromadlarini, shuningdek, oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va etkazib berishni pasaytiradi. Shahar kambag‘allari qishloq kambag‘allaridan ko‘ra siyosiy jihatdan kuchliroqdir, ayniqsa poytaxt shaharlarida bo‘lgani kabi. 1789 yilgi Frantsiya inqilobining muhim hissasi non narxining ikki baravar oshishi bo‘ldi va shahar oziq-ovqat noroziliklari hukumatlar uchun jiddiy xavf tug‘dirishda davom etdi⁸. Ko‘pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda fermerlar o‘z mahsulotlari narxini sun‘iy ravishda past darajada ushlab turadigan narxlarni nazorat qilish yoki eksportni cheklash orqali kamsitilgan bo‘lsa-da, ko‘plab rivojlangan iqtisodiyotlarda, xususan, AQSh, Yevropa Ittifoqi va Yaponiyada, ayrim guruhlarda fermerlar kamsitiladi, fermerlar favqulodda himoyalangan mavqeiga erishadilar, importni cheklovchi tarif to‘siqlari va kvotalar ishlab chiqarish, ishlab chiqarish subsidiyalari, soliq imtiyozlari va boshqa imtiyozlar bilan bir qatorda iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda iste‘molchilar va soliq to‘lovchilar hisobidan imtiyozli fermerlarning kichik guruhiga foyda keltiradi. Bu o‘zlari raqobatbardosh bo‘lgan mahsulotlarni eksport qila olmaydigan rivojlanayotgan mamlakatlardagi fermerlarning istiqbollari tubdan buzadi. Shuningdek, bu mahsulotlar narxining jahon bozorlarida o‘zgaruvchanligini keltirib chiqaradi. Shunday ekan qoloq mamlakatlar rivojlangan mamlakatlar bilan emas rivojlanayotgan mamlakatlar bilan aloqalarni o‘rnatishi zarur. Sababi rivojlangan mamlakatlarda mahsulotlar va xizmatlarning narxi optimal(ya‘ni narxning ma‘lum bir davrda oshib borish o‘rniga tushib boradi) darajaga ega chunki bozorda sifatli mahsulotlar bilan to‘yingan bo‘ladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa barcha e‘tibor mahsulot hajmiga e‘tibor beriladi va narx esa tezda ko‘tarila boshlaydi. Bu esa hozirgi zamonaviy dunyoda yangicha nazariyalarning shakllanishi va yangicha siyosiy jarayonlar, neyroiqtisodiyot, innovatsion iqtisodiyot tizimlarining vujudga kelishi eski qarashlarni bir chetga surib qo‘ymoqda. “Bunga sabab nimada va Qoloq mamlakatlar uchun bu qanday foyda beradi?” degan savol albatta bo‘ladi. Kelajakdagi suniy intellekt dunyosida murakkab iqtisodiy jarayonlar sodir bo‘lishi, dunyoda intellektual mahsulotning tijoratlashuvi fan va texnika rolining tubdan o‘zgarishi sababli har bir davlat bozor sharoitlarida ilmiy-texnik va innovatsion

⁸ Международные стратегии экономического развития: Учеб. пособие / Под ред. Ю.В.Макогона.- К.: Знания, 2007

faoliyatiga resurslar ajratish bu faoliyat natijalarini amalga oshirishga o'z munosabati haqida tasavvurga ega bo'lgan, ya'ni mamlakat, mintaqa, tashkilot va alohida shaxsning belgilangan sotsial-iqtisodiy maqsadlariga samarali erishish imkonini beradigan o'z innovatsion siyosatini ishlab chiqaraolishi va amalga oshiraoladigan davlatgina rivojlanadi. Ya'ni iqtisodiy o'sishning ta'minlash faqatgina texnologik taraqqiyotgina amalga oshiriladi. Buning asosiy sabablari shundan iboratki, texnologik taraqqiyot ishlab chiqarish omillaridan oqilona foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish, yangi mahsulotlarning paydo bo'lishi va mavjudlarining sifatini oshirish, tovarlarni bozorda samarali sotishga olib keladi⁹. Iqtisodiy qarorlarimizning aksariyati qandaydir noaniqlik shaklda qabul qilinadi. Iqtisod kabi qarorlar bo'yicha fanlar odatda xavfni har birining ehtimoli ma'lum bo'lganida bir nechta mumkin bo'lgan natijalarga nisbatan noaniqlik deb ta'riflaydi va shu orqali yangicha qarash **neyroiqtisodiyot** shakllanadi. Bu fanlararo insonni tushuntirishga intiladigan soha, qaror qabul qilish bir nechta alternatalarni qayta ishlash va harakat yo'nalishini bajarish qobiliyati. Bu bizning iqtisodiy tushunchamizni qanday shakllantirishi mumkinligini o'rganadi miya va nevrologik ilmiy kashfiyotlar iqtisodiy modellarni qanday qilib cheklashi va boshqarishi mumkinligi. Neyroiqtisodiyot qarorlarni bitta yo'naltirilgan yondashuvda yuzaga keladigan kamchiliklarni oldini olish uchun ushbu sohalar vositalarining kombinatsiyasidan foydalangan holda o'rganadi, iqtisodiy qarorlarni tushunishda ijtimoiy bilim va hissiy omillarni birlashtirish orqali ushbu anomalialarni hisobga olish uchun paydo bo'ldi. Neyroiqtisodiyot iqtisodiy xatti-harakatlar va asab mexanizmlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunishda neyro-ilmiy usullarni qo'llash orqali yana bir qatlam qo'shadi. Neyroiqtisodiyot turli sohalardagi vositalardan foydalangan holda iqtisodiy qarorlarni qabul qilishning yaxlit hisobi bo'yicha ishlaydi. Rivojlanish daromad va iste'molni oshirishi va ulanishni oshirishi bilan individual harakatlarning ta'siri kuchayadi. Ushbu tarqalishlarning aksariyati ijobiydir. Dalillar urbanizatsiya va rivojlanish o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni o'z ichiga oladi. Odamlar birlashganda, ular hech qachon mustaqil ravishda erisha olmaydigan narsalarni qilishlari mumkin. Tengsizlikning kuchayishi va ijtimoiy hamjihatlikning buzilishi ham xavflarni kuchaytirmoqda¹⁰. Qoloq mamlakatning boshqa mamlakatga ta'siri bog'liqligini oddiy bir falsafiy jihatdan uning farqlanishi va o'xshashligini ko'rib chiqsak: Bir davrda umumlashgan divergentsiyani va boshqa davrdagi selektiv

⁹ A.V.Vaxobov "Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar" darslik Toshkent-2015. 580bet

¹⁰ Michael Lewis "Travels in the New Third World" Paperback, Published September 4th 2012 by W. W. Norton Company

konvergentsiyani nima bilan izohlash mumkin? Axir, orqada qolganlar yetakchilardan tezroq o'sishi kerak emasmi, agar ular boshqalarga taqlid qilishlari kerak bo'lsa, hatto eskirgan texnologiyalardan ham sakrab o'tib ketsalar? Nega ular shuncha vaqt davomida tezroq o'smadi va nega endi shunday qilishyapti? Nega endi ba'zi davlatlar bir-biriga yaqinlashmoqda, boshqalari esa ajralishda davom etmoqda? Bu savollarga javoblar ko'p bo'lishi mumkin. Ammo men mumkin bo'lgan tushuntirishni aytib o'tmoqchiman, agar bu haqiqat bo'lsa, bugungi kunda rivojlanish strategiyalari barcha mamlakatlar uchun muhim ahamiyatga ega. So'nggi ikki asrdagi iqtisodiy kengayish nima va qanday qilish mumkinligi haqidagi bilimlarning portlashiga asoslangan. To'g'ri metafora Scrabble o'yinidir: tovar va xizmatlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini - kirishlar, texnologiyalar va vazifalarni birlashtirish orqali yaratiladi - xuddi so'zlar harflarni birlashtirish orqali yaratilgan. Ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lgan mamlakatlar ko'proq turli va murakkab mahsulotlarni yaratishi mumkin, xuddi ko'proq harflarga ega bo'lgan Scrabble o'yinchisi ko'proq va uzunroq so'zlarni yaratishi mumkin. Agar biror mamlakatda harf bo'lmasa, u ishlatadigan so'zlarni yasay olmaydi. Bundan tashqari, mamlakatda qanchalik ko'p harflar bo'lsa, u sotib olgan har qanday qo'shimcha harfdan foydalanish soni shunchalik ko'p bo'ladi. Bu buyuk divergensiyaning markazida joylashgan tinchlik tuzog'iga olib keladi. Kam "harf"lari bo'lgan mamlakatlarda ko'proq harf to'plash uchun rag'bat yo'q, chunki ular qo'shimcha harflar bilan ko'p ish qila olmaydi. Masalan; agar sizda televizor bo'lmasa, siz televizorning masofadan boshqarish pultiga ega bo'lishni xohlamaysiz, agar teleko'rsatuv kompaniyasini ham xohlamaysiz sizning potentsial mijozlaringiz elektr energiyasidan mahrum bo'ladi. Bu siyosiy tuzoq alifbo qanchalik uzun bo'lsa va so'zlar qanchalik uzun bo'lsa, chuqurroq bo'ladi. So'nggi ikki asrda texnologiyalar - harflar va ular yordamida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tovarlar va xizmatlarning murakkabligida portlash kuzatildi. Bu portlash siyosiy o'yinlarni chetlab o'tib, qoloq mamlakatlarda iqtisodiy taraqqiyot uchun ham zamin yarataoldi. Shunday qilib, texniklar texnikaga ega bo'lishadi, ortda qolganlar esa orqada qolishadi. Qoloq mamlakatlarda innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish jarayonini quyidagi sxema ko'rinishida aks ettirish mumkin¹¹:

$Ft \leftrightarrow At \leftrightarrow I \leftrightarrow L \leftrightarrow Q \leftrightarrow O' \leftrightarrow Si \leftrightarrow M \leftrightarrow S$

bu yerda, Ft-fundamental tadqiqot; At-amaliy tadqiqot; I-ishlanmalar; L-loyihalashtirish; Q-qurilish; O'-o'zlashtirish; Si-sanoat ishlab chiqarishi; M-marketing; S-sotuv.

¹¹ X.M.Abdusattorova Innovatsiya strategiyasi o'quv qo'llanma.-T.: TDIU, 2011

Qoloq mamlakatlar eng asosiy Fokus Strategiyasiga e'tiborni qaratishi kerak, fokus strategiyasi – bu mamlakatda ma'lum bir tarmoqlar ixtisoslashuv guruhiga diqqatini qaratish hisoblanadi. Fokus strategiyasini turli ko'rinishda qo'llash mumkin. Bu strategiya asosida mamlakat tor doiradagi maqsadlarga erishishi keng qamrovli maqsadlarga nisbatan osonroq amalga oshadi degan taxmin yotadi fokus strategiyasini qo'llagan mamlakatlar oxir oqibat ishlab chiqarish differensiyasi yoki xarajatlarni kamaytirishga erishadi. Bunda ham mamlakat asosiy e'tibor qaratgan tarmoqda o'rtacha foydadan yuqori foyda olish imkoniyatiga ega bo'ladi, ammo jahon miqyosida kata ulushga ega bo'la olmasligi ehtimoli ham mavjud. Rivojlanish daromad va iste'molni oshirishi va ulanishni oshirishi bilan individual harakatlarning ta'siri kuchayadi. Ushbu tarqalishlarning aksariyati ijobiydir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki urbanizatsiya va rivojlanish o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni o'z ichiga oladi. Odamlar birlashganda, ular hech qachon mustaqil ravishda erisha olmaydigan narsalarni qilishlari mumkin. Biroq, daromadlar oshgani sayin, ko'pincha kutilmagan salbiy ta'sirlar ham ko'payadi, masalan, semirish, diabet, iqlim o'zgarishi, antibiotiklarga chidamlilik va biologik xilma-xillikning yo'qolishi. Tengsizlikning kuchayishi va ijtimoiy hamjihatlikning buzilishi ham xavflarni kuchaytiradi. Ana shunda ijtimoiy xavflarni oldini olishda aholi tafakkurini kengaytirish va ularning xatti- xarakterlarini o'zlarining kuchlarini o'zlariga ishlatish kerak. Agarda davlat aralashadigan bo'lsa aholining mamlakatga bo'lgan ishonchi yuqoladi va mamlakat taraqqiyoti uchun o'z hissasini qo'shmaydi. Ba'zilar bu strategiyani rad etib, mamlakatlar faqat boshqa odamlarning narsalarini yig'ish bilan yakunlanadi, deb ta'kidlaydilar. Ammo, mashhur astronom Karl Sagan aytganidek : "Agar siz noldan olma pirogi yasamoqchi bo'lsangiz, avvalo koinotni kashf qilishingiz kerak"

XULOSA

Yakuniy xulosada shuni aytish joyizki, o'tgan 75 yil ichida zamonaviy iqtisodiyotda taraqqiyot haqidagi g'oyalar mustamlakachilik va bir davlatning ko'magi nuqtai nazaridan kambag'al davlatlar o'z-o'zidan rivojlanishga, taraqqiy etishga qodir emas va boy mustamlakachi davlatlarning yo'l-yo'rig'i va yordamini kutib yashash talab qiladi degan qarashdan, har bir davlatning birlamchi o'ziga xosligi bor degan qarashga o'tdi. Ya'ni o'z taraqqiyoti yo'liga ega rivojlanayotgan mamlakatlarning rivojlangan mamlakat yoki xalqaro birlashmalardan yordam kitgan mamlakat albatta qoloqlik tomon qo'ygan ilk qadamlari hisoblanadi. Sababi, Iqtisodiy suyanch, qaramlilik davlatning mavjud bo'lgan barcha optimal resurslardan,

inson kapitalidan maxrum etadi. Biroq, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning o‘zaro ta’siri haqidagi oddiy mustamlakachilik va marksistik g‘oyalar obro‘sizlansa-da, xorijiy kuchlar va xalqaro hamjamiyat rivojlanishga chuqur ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shunday ekan har bir qoloq mamlakat o‘z harakatlarini optimal darajada baholay olishi va o‘zining yetakchi tarmog‘ini aniqlab, muassasaviy bog‘liqlik orqali innovatsion iqtisodiy taraqqiyotni yo‘lga qo‘yishi va o‘zining inson kapitaliga bo‘lgan e’tiborini kuchaytirishi zarur. Ana shunda qoloq mamlakatning rivojlanish strategiyasi hamda uning say harakatlari ijobiy tomonga ustuvor yo‘nalis isfatida jahon hamjamiyatida muhim rol o‘ynaydi.

REFERENCES

1. Michael Lewis “Travels in the New Third World” Paperback, Published September 4th 2012 by W. W. Norton Company.
2. Фигурнова, Н. П. Международная экономика: учеб. пособие / Н.П. Фигурнова. — Москва: Издательство «Омега-Л», 2007
3. Nazarova G.G., Xalilov X.X., Xanova I.M., Hakimov N.Z., Bobojonov B.R. Jahon iqtisodiyoti. T.: MChJ “RAM-S”, 2007 y
4. Shodiyev R.X. Jahon iqtisodiyoti. T.: G‘ofur G‘ulom, 2005
5. Международные стратегии экономического развития: Учеб. пособие / Под ред. Ю.В.Макогона.- К.: Знания, 2007.
6. Nazarova G.G., Xaydarov N.X. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar. – T.: TDIU, 2005.
7. Экономика зарубежных стран. Назарова Г.Г., Адилова З.Д., Мухамеджанова Г.А. Т.:ТГЭУ, 2007 г.
8. Horst Siebert “The World Economy” ISBN 9780203815359 Published April 27, 2018 by Routledge 2nd Edition
9. Daron Acemoglu, James A. Robinson “Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty” Published March 20th 2012 by Crown Business (first published March 2012)

Internet ma’lumotlari

1. <https://www.statista.com/statistics/270180/countries-with-the-largest-gross-domestic-product-gdp-per-capita/>
2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Backwardness>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_growth
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Gerschenkron